ПОТРІБНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ПОКАЗАННЯ ЩОДО НАПРАВЛЕННЯ НА СУДОВО-ПСИХІАТРИЧНУ ЕКСПЕРТИЗУ НЕПОВНОЛІТНІХ[1]

Петренко В. Г.

DOI: 10.53672/ej.2.2018.02[1] Check for updates

Анотація. Тези доповіді В. Петренко, керівника апарату Лохвицького районного суду, порушують питання про те, як судді й слідчі визначають показання для направлення неповнолітніх на судово-психіатричну експертизу. Від якості такого рішення, як підкреслено в тезах, залежить, чи потраплять у поле зору психіатрів-експертів усі підлітки-правопорушники з психічними розладами, чи правильно буде обрано вид експертизи та режим утримання. Спираючись на дані практики, В. Петренко зазначає, що на експертизу направляють близько 10 % неповнолітніх, притягнутих до кримінальної відповідальності, тоді як поширеність психічних порушень серед підлітків-правопорушників сягає 50 %. Вид експертизи часто обирають неадекватно: не враховують надзвичайних труднощів діагностики психічних захворювань у підлітковому віці, через які перевагу слід надавати стаціонарній експертизі. Питання про взяття під варту вирішують залежно від формальної тяжкості вчиненого, без урахування Конвенції ООН про права дитини та психічного стану неповнолітнього, а рішення про призначення експертизи ухвалюють юристи, які рідко спираються на думку підліткових психіатрів і психологів. Щоб сумніви в психічній повноцінності підлітка виникали не випадково, запропоновано дві умови: періодичну спеціалізацію працівників суду, слідства й колоній для неповнолітніх з підліткової психіатрії та психології, а також первинне консультування (скринінг) психіатрами й психологами всіх неповнолітніх, притягнутих до кримінальної відповідальності. Для юристів, педагогів і вихователів наведено розгорнутий перелік зовнішніх ознак можливих психічних розладів: особливості зовнішнього вигляду, міміки й пози, психічні захворювання в родині, перебування на обліку в психоневролога, черепно-мозкові травми й нейроінфекції в анамнезі, затримка психічного та мовленнєвого розвитку, розлади настрою, раптова зміна ставлення до близьких, схильність до фантазування, жорстокості, повторні спроби самогубства. Окремо описано ознаки, які можна помітити під час цілеспрямованої бесіди, зокрема труднощі з розумінням узагальнень, буквальне розуміння прислів'їв, підвищену навіюваність і конформність. Матеріали кримінальної справи названо важливим джерелом відомостей про психічний стан підлітка, а їхню інформативність – показником обізнаності слідчого. Тези адресовано суддям, слідчим, адвокатам і судовим експертам.

Ключові слова: судово-психіатрична експертиза, неповнолітні правопорушники, підстави призначення експертизи, психічні розлади підліткового віку, стаціонарна експертиза, скринінг, Конвенція ООН про права дитини, ювенальна юстиція, психологічні знання.

Psychological Knowledge Needed to Establish Grounds for Referring Juveniles to Forensic Psychiatric Examination

Petrenko V. H.

Abstract. Whether juvenile offenders with mental disorders come to the attention of forensic psychiatrists depends largely on how investigators and judges decide to order an examination. These theses by Petrenko V. H., head of the staff of the Lokhvytsia District Court, address the grounds for re-

ferring minors to forensic psychiatric examination. Practice data show that only about 10% of prosecuted juveniles are referred for examination, while mental disorders occur in about 50% of juvenile offenders. The type of examination is often chosen inappropriately: the exceptional difficulty of diagnosing mental illness in adolescence, which favours inpatient examination, is overlooked. Pre-trial detention is decided according to the formal gravity of the offence without regard to the UN Convention on the Rights of the Child or the minor's mental state, and the lawyers who order examinations seldom consult adolescent psychiatrists or psychologists. Two conditions are proposed to ensure that doubts about a minor's mental health arise systematically rather than by chance: periodic training of court, investigation and juvenile colony staff in adolescent psychiatry and psychology, and initial screening of every prosecuted juvenile by psychiatrists and psychologists. For lawyers, teachers and educators, the paper lists external signs of possible mental disorders, including physical appearance, facial expression and posture, family psychiatric history, registration with a psychoneurologist, head injuries and neuroinfections, delayed mental and speech development, mood disorders, sudden hostility towards relatives, cruelty and repeated suicide attempts, as well as signs noticeable in a focused interview, such as literal understanding of proverbs, high suggestibility and conformity. Case materials are presented as a key source of information on the juvenile's mental state.

Keywords: forensic psychiatric examination, juvenile offenders, grounds for ordering an examination, adolescent mental disorders, inpatient examination, screening, UN Convention on the Rights of the Child, juvenile justice.

Вперше оприлюднено: *сайт журналу «Судово-психологічна експертиза», 22.04.2018; у номері — 30.04.2018; DOI:* ***10.53672/ej.2.2018.02***[1].

Повний текст

Як показує практика, частка неповнолітніх, що направляються на експертизу (близько 10% загального числа підлітків, притягнутих до кримінальної відповідальності), зовсім неадекватна поширеності психічних порушень у підлітковому населенні, тим більше їхньої поширеності серед підлітків-правопорушників (50%). Вибір виду експертизи також часто виявляється неадекватним. Як правило, не враховується основна особливість клініки підліткового віку - надзвичайні труднощі діагностики психічних захворювань і перевага, у зв'язку із цим, проведення стаціонарної СПЭ. Питання про доцільність узяття під варту в період слідства вирішується звичайно залежно від формальної ваги вчиненого, але без обліку Конвенції про права дитини ООН і конкретних особливостей психічного стану неповнолітнього. Постанова або визначення про напрямок на експертизу виноситься судово-слідчими працівниками (юристами), що рідко опираються на думку фахівців (підліткові психіатри й психологи) і часто що не мають спеціалізації не тільки по підлітковій психіатрії, але й в області ювенільної юриспруденції.

Як відомо, підставою для напрямку на СПЭН є сумніви в психічній повноцінності особи, притягнутого до кримінальної відповідальності, які можуть виникнути на будь-якому етапі карного слідства, судового розгляду або відбування покарання в місцях позбавлення волі. Для того, щоб ці сумніви виникли й не минулого випадковими, необхідні принаймні дві умови: 1) періодична спеціалізація по підлітковій психіатрії й психології працівників суду, слідства й колоній для неповнолітніх; 2) первинне консультування всіх підлітків, притягнутих до кримінальної відповідальності із психіатрами й психологами (або первинне обстеження по типі скринінга).

З метою розширення подань (у юристів, педагогів, вихователів) про зовнішні прояви психічних розладів у підлітковому віці наводимо наступні дані.

Варто звертати увагу на зовнішній вигляд підлітка (невідповідні віку ріст, пропорції тулуба й кінцівок, обсяг і форма голови, недорозвинення або надмірна виразність вторинних полових ознак - оволосение, зміна голосу, вікова мастопатія), невиразність і неадекватність міміки, жестикуляції, застывание в одноманітних позах, скорботний погляд та ін. Необхідно з'ясувати наявність психічних захворювань серед близьких родичів підлітка, одержати відомості про знаходження його на обліку в психоневролога, приміщеннях у психіатричні лікарні, наявність інвалідності по психічному захворюванню, висновок СПЭН по колишнім або цій же кримінальній справі, дані виховання в дитячих будинках інвалідів (ДДИ) або дитячих будинках, навчанні в допоміжній школі або інтернаті, відомості про перенесені травми голови, що супроводжувалися нудотою, блювотою, тривалою головним болем, мозкових дитячих інфекційних захворюваннях. По всіх цих фактах необхідно ще до напрямку на СПЭ запросити відповідну медичну документацію. Дуже важливі відомості про затримку або перекручування психічного розвитку й розвитку мови в дитинстві, неадекватних замкнутості або розгальмуванні в поводженні з метушливістю, приставучестью, багатослівністю, порушенням вимови букв і слів, надмірною боязкістю, страхами (денними й нічними), порушеннями сну, охайності (нічне й денне нетримання сили), приступами судорог, запаморочень, непритомностей, нестерпністю жари, духоти, їзди в транспорті. Важливо звернути увагу на наявність безпричинних розладів настрою (пригніченість, байдужність, тужлива злостивість, неадекватна веселість із переоцінкою своїх можливостей), їхню тривалість і частоту. Велике значення мають відомості про раптову зміну відносин підлітка до близьких - ворожість, відчуження, висловлення про те, що батьки йому не рідні; зникнення інтересу до навчання, відмова від відвідування школи, спілкування з однолітками; поява схильності до невтримного фантазування й неправди, жорстокості, садизму, безглуздим учинкам, повторним спробам самогубства.

При цілеспрямованих співбесідах неважко виявити, наскільки підліток контактний або загальмований, подавлений, байдужний або збуджений, кмітливий або тупий, нездатний до зосередження на темах бесіди, погано запам'ятовує, не може зрозуміти абстрактні або навіть прості узагальнюючі поняття, погано читає, буквально розуміє прислів'я, виявляє малий запас слів, знань. Варто звернути увагу також на дитячість поводження й інтересів, підвищену сугестивність, схильність іти на приводу в співрозмовника, нездатність до самостійних рішень, конформность, легку подчиняемость у групах однолітків, труднощі прийнять рішень або їхня необдуманість, імпульсивність, неорганізованість, нецілеспрямованість учинків, прагнення до спілкування з молодшими за віком.

Важливим джерелом інформації про психічний стан підлітка є матеріали кримінальної справи. По тому, наскільки вони інформативні, можна судити про поінформованість слідчого в питаннях, зв'язаних зі СПЭН.

References

1. Petrenko V. H. Potribni psykholohichni znannia dlia vstanovlennia pokazannia shchodo napravlennia na sudovo-psykhiatrychnu ekspertyzu nepovnolitnikh [Psychological Knowledge Needed to Establish Grounds for Referring Juveniles to Forensic Psychiatric Examination]. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa i spetsialnykh znan v

yurydychnii praktytsi. 2018. Vol. 3, No. 2 (14). DOI: https://doi.org/10.53672/ej.2.2018.02. URL: https://expertize-journal.org.ua/psihologicheskaya-ekspertiza/812-potribni-psikhologichni-znannya-dlya-vstanovlennya-pokazannya-shchodo-napravlennya-na-sudovo-psikhiatrichnu-ekspertizu-nepovnolitnikh (onovlena versiia vid 08.11.2026). [in Ukrainian].